

DISCUȚII

CU PRIVIRE LA CLASIFICAREA CUVINTELOR ÎN PĂRȚI DE VORBIRE

DE

AL. IONAȘCU

Clasificarea cuvintelor în părți de vorbire și mai ales determinarea esenței acestora din urmă e mai grea decât poate părea la prima vedere. De aceea definițiile părților de vorbire nu sînt aceleași la toți autorii și, în diferite lucrări, apartenența lexico-gramaticală a unor cuvinte e văzută în chip diferit¹.

În numărul 1/1954, al revistei « Limba Romînă » a apărut la rubrica de « Consultații » o problemă care, pentru prezentul articol, poate constitui un punct de plecare. Cităm o parte din textul consultației:

« *Întrebare:* Care este definiția justă a pronumelui posesiv ?

Ține și locul numelui posesorului sau numai al obiectului posedat ?

« *Răspuns:* Pronumele posesiv înlocuiește atît numele obiectului posedat cît și numele posesorului, avînd și forme deosebite după genul obiectului posedat și după numărul posesorilor la cele trei persoane gramaticale, la singular și plural ».

M. G., care dă acest răspuns la « Consultații », își argumentează afirmația în felul următor: « În propoziția *Creionul este al meu*, de pildă, pronumele

¹ După ce a fost scris articolul de față a apărut (în « Voprosi iazikoznaniia » 1955, nr. 1 p. 162 și urm.) o dare de seamă privind discuția asupra părților de vorbire în diverse limbi, discuție care a avut loc în ședința lărgită deschisă a Consiliului științific al Institutului de lingvistică al Academiei de științe a U.R.S.S. În cadrul discuției au ieșit la iveală două păreri asupra naturii părților vorbirii: 1. — părțile vorbirii sînt categorii lexico-gramaticale (expus în referatele lui N. S. Pospelov și A. D. Șapiro, susținut de majoritatea participanților la discuție); 2. — părțile vorbirii sînt categorii pur gramaticale (susținut de T. S. Șaradzenidze, E. M. Galkina-Fedoruk și A. G. Spirkin). În concluziile la discuții S. G. Barhudarov a susținut referatul lui N. S. Pospelov și a arătat că neînțelegerea provine din cauza sensului diferit pe care îl poate avea termenul *lexico-gramatical*.

posesiv înlocuiește și numele creionului (care nu lipsește! *Al. I.*) și numele persoanei care vorbește și e posesoarea creionului. Pronumele posesiv are astfel un dublu rol de pronume ».

În primul rînd, trebuie să spunem că nu e potrivit cuvîntul *înlocuiește*. Dacă admitem că *(al) meu* înlocuiește numele posesorului înseamnă că M.G. ar putea spune în cazul dat *Creionul este al lui M. G.* ceea ce, desigur, nu va spune¹.

Fie propozițiile: *Creionul meu este albastru* și *Creionul albastru este al meu*. Dacă auzim din camera vecină o voce necunoscută rostind una din aceste propoziții, luăm cunoștință de culoarea creionului, însă nu știm cine e posesorul lui. Cuvîntul *(al) meu* ca și cuvîntul *albastru* desemnează o caracteristică a unui obiect (în cazul dat, a creionului). Deosebirea dintre ele constă în felul de a o desemna: *albastru* o denumeste, *(al) meu* o indică cu ajutorul contextului (aflăm culoarea creionului fără să știm cine, unde și cînd a rostit propoziția, însă pentru a lua cunoștință de posesor trebuie neapărat să cunoaștem « contextul »). De aceea spunem că *(al) meu* nu e adjectiv, ci *pronume adjectival*, la fel cum *eu* nu e substantiv ci *pronume substantival*.

Revenind la răspunsul tov. M. G. trebuie să mai facem o observație: nu e adevărat că posesivul (neatributiv) «înlocuiește» și *numele obiectului posedat*. Se pare că un argument al tov. M. G. este forma pe care o capătă posesivul după genul și numărul obiectului posedat. Dar:

1) și posesivul atributiv și adjectivul (atributiv sau neatributiv) se acordă în număr și gen cu substantivul și cu toate acestea nimeni — nici chiar M. G. în definiția citată — nu spune că astfel s-ar «înlocui» numele respectiv;

2) avînd forme de gen și număr după substantivul de care depinde, adjectivul sau pronumele adjectival nu-l înlocuiește și nici măcar nu-l indică pe acesta. Ceea ce se indică prin desinențe e numai genul și numărul numelui respectiv. Așa cum în

Creionul roșu este al tovarășului

Creionul tovarășului este roșu

adjectivul rămîne adjectiv și genitivul substantivului genitiv al substantivului indiferent de funcția sintactică, la fel în

Creionul meu este albastru

Creionul albastru este al meu

posesivul *(al) meu* reprezintă *aceeași categorie morfologică* care poate, ca mai toate categoriile morfologice, să aibă diferite funcții sintactice.

În legătură cu aceasta e bine să atragem atenția asupra întrebunțării termenului «valoare» cu o... valoare foarte elastică. Se vorbește de pildă de «valoare adjectivală» și se înțelege «funcțiune atributivă» deși 1) nu totdeauna

¹ Numai la persoana a III-a a pronumelor posesive (ca și la persoana a III-a a pronumelor personale) se poate vorbi de «înlocuirea» numelui prin pronume.

adjectivul are funcțiune de atribut și 2) nu totdeauna funcțiunea de atribut e îndeplinită de un adjectiv. Asemenea formulări ar trebui evitate: adjectivul e o categorie morfologică iar atributul o categorie sintactică.

S-ar putea aduce obiecția că exemplul dat de M. G. nu e bun pentru a dovedi deosebirea morfologică care există între «adjectivul posesiv» și pronumele posesiv. Într-adevăr, posesivul din textul:

— *Unde-s copiii?*

— *Al meu e la școală, iar al vecinei nu s-a întors de la mare,*

se deosebește de cele discutate. Spunem *al meu*, *al vecinei* și înțelegem *copilul meu*, *copilul vecinei*. Avem deci a face cu construcții eliptice de subiect. Însă nici aici numele «obiectului posedat» nu e înlocuit de atributele *al meu*, *al vecinei*, ci de context. Dacă — fără să știm de întrebarea pusă — auzim o femeie dînd răspunsul de mai sus, putem crede că e vorba nu de copiii celor două vecine, ci mai degrabă de respectivii soți¹.

Am văzut că sînt cazuri cînd numele obiectului posedat deși nu e înlocuit, se subînțelege. Însă în cazul predicatului nominal, el nu e nici măcar subînțeles². Pronumele posesiv este totdeauna adjectival³. «După cum însă adjectivul se poate întrebuița cu elipsa substantivului, tot așa și pronumele posesiv»⁴.

O definiție asemănătoare cu cea semnalată la M. G. găsim în «Gramatica limbii romîne» (vol. I, Buc., 1954): «Pronumele posesiv este pronumele care ține locul numelui unui obiect posedat, înlocuind totodată și numele posesorului» (§ 176, p. 203). La fel susține «Gramatica limbii romîne» de Al. Roșetti și J. Byck (ed. II, Buc., 1945, pp. 54—55): «Pronumele posesiv întrunește un îndoit rol de pronume, pentru că ține locul numelui posesorului și al obiectului posedat». La fel despre demonstrativ: «Adjectivele demonstrative... sînt pronume demonstrative cînd, în loc să determine numai, țin și locul numelor determinate». Se dă apoi exemplul *acel copac e mai mare decît acesta unde*

¹ De ce anume de soți și nu de cumnați sau de alte «obiecte» masculine, vom vedea mai departe.

² Admițînd că *al meu* din *Creionul este al meu* nu înlocuiește pe *creionul*, admitem implicit că *al vecinei* din *Copilul este al vecinei* nu înlocuiește pe *copilul* și considerăm deci că regula potrivit căreia substantivul în funcție de nume predicativ poate sta numai în nominativ trebuie corectată.

³ Cu excepția acelor cazuri cînd posesivul nu se întrebuițează în sensul obișnuit: *Trăiască ai noștri d-le Iancule!*, *Pleac-ai noștri*, *vin ai noștri* (diction care caracterizează pe «romîni imparțiali» de pe vremea partidelor «istorice»), *Ai mei pierduți sînt, pașă, toți*. Aici, fără să avem nevoie de context, noi știm că e vorba de *partizanii politici* sau de *rude* la fel cum în exemplul discutat mai înainte înțelegeam pe *soții* celor două vecine. Posesivul obișnuit capătă un sens restrîns, devine substantival. Nu mai avem a face cu o caracterizare (după posesorul gramatical) a obiectelor, ci cu anumite obiecte caracterizate după posesorul gramatical. Fenomenul e asemănător cu trecerea adjectivului în clasa substantivelor datorită frecvenței întrebuițării pe lîngă un anumit substantiv (cf. *organizatoric* pentru *responsabilul organizatoric*; fr. *premier* pentru *premier ministre* — împrumutat de romînă și rusă cu această valoare).

⁴ Al. Philippide, Gramatică elementară a limbii romîne, Iași, 1897.

primul demonstrativ e «adjectiv» iar al doilea e «și pronume». Trebuie pornit de la o influență a gramaticii franceze unde «adjectivele posesive» și «pronumele posesive» reprezintă categorii morfologice distincte (determinative: *mon, ton* etc., și pronume: *le mien, le tien* etc.). În română lipsa articolului posesiv e determinată numai de vecinătatea articolului hotărît al substantivului cu care se acordă posesivul: *un frate al meu, fratele cel mai mare al meu, fratele acesta al meu*, însă *fratele meu*.

Definirea acelor părți de vorbire care-s mai mult decît unelte gramaticale numai prin funcțiunile sintactice, duce la subiectivism în interpretarea fenomenelor morfologice. Unii lingviști merg foarte departe în ceea ce privește dizolvarea morfologiei în sintaxă și reducerea primei la lista paradigmelor. Astfel, J. Vendryes trece pronumele personal «emfatic» franțuzesc în categoria substantivului: «il joue exactement le rôle d'un substantif et doit être rangé dans la catégorie des noms». El dă următoarele exemple:

Viens-tu, toi? — Viens-tu, Pierre?

Moi, je suis grand — Pierre, il est petit

în care pronumele *toi, moi* și substantivul *Pierre* «au aceeași valoare» (sintactică! *Al. I.*). Delimitînd în mod just *cuvintele-unelte gramaticale* după criteriile sintactice și lichidînd pronumele ca parte de vorbire bazat pe aceleași criterii (ceea ce nu mai e justificat), Vendryes încearcă să delimiteze la fel și adjectivul de substantiv. El recurge la aceasta datorită unei înțelegeri formaliste, înguste a particularităților morfologice ale cuvintelor: *bonus, agathos* și *equus, hyppos* îi apar lui J. Vendryes identice din punct de vedere structural. Ca atare, ar putea fi deosebite numai prin întrebuintare («*emploi*»). Iar analiza funcțiunilor sintactice ale celor două categorii lingvistice (*je suis fort — je suis roi*) îl duce pe cunoscutul lingvist la scepticism gramatical¹. Acest lucru surprinde: Vendryes neglijează rar bunul simț, iar printre diferitele cuvinte «omul recunoaște un cuvînt ca adjectiv, altul ca verb nu cu ajutorul definiției părților de vorbire, ci folosind, în esență, același procedeu prin care deosebește într-un animal oarecare vaca de pisică»².

Concluzia sceptică la care ajung de obicei lingviștii burghezi în legătură cu criteriile de clasificare a cuvintelor și definirea părților de vorbire rezultă din următorul pasaj:

«Se numesc *părți de vorbire* categoriile între care gramatica tradițională repartizează cuvintele vorbirii (gr. *mere logou* = lat. *partes orationis*) fie după semnificația lor fundamentală (substantiv, potrivit pentru a desemna un concept; adjectiv, potrivit pentru a desemna o calitate etc.), fie după rolul lor în

¹ J. Vendryes, *Le langage*. Paris, 1921, p. 136 și urm.

² O. Jespersen, *The Philosophie of Grammar*, p. 62; citat reprodus de noi după В. В. Виноградов, *Русский язык. Грамматическое учение о слове*, Москва Учпедгиз 1947, p. 41.

construirea frazei (conjuncție, care unește doi termeni; adverb, care determină verbul etc.), fie după formarea și modul de flexiune specific etc. Cum nici unul din aceste principii de clasificare nu are valoare absolută... uneori, în limbile flexionare, lingviștii se mulțumesc să stabilească trei mari diviziuni bazate pe considerente de flexiune: numele (cuvintele cu flexiune casuală), verbul (cuvinte cu flexiune personală) și cuvintele invariabile»¹.

Criteriul semasiologic a stat la baza definirii părților de vorbire pînă la apariția lingvisticii științifice. Mai târziu, valoarea absolută a lui a început să fie pusă la îndoială: adjectivul desemnează însușiri, verbul acțiuni; însă *bunătate, putere, lungime* etc., *fugă, umblet, pază, tăcere* etc. sînt substantive. Lingviștii au început să caute alt criteriu general de clasificare. Astfel apare formalismul și sintacticismul (care se presupun reciproc: dacă adverbul este, ca și prepoziția, invariabil, deosebirea trebuie să fie numai sintactică).

În lingvistica rusă, întemeietorul «formalismului» e socotit F. F. Fortunatov. Mult mai departe însă, în această privință, au mers elevii lui². Astfel, V. K. Porjezinski găsește în limbile indo-europene următoarele mari clase gramaticale de cuvinte:

1. Cuvinte care se declină (substantive, pronume personale, majoritatea numeralelor);

2. Cuvinte care se declină și se acordă în gen (adjective, participii, multe pronume, unele dintre numerale);

3. Cuvinte care se conjugă.

Lor li se opune o a patra clasă, de asemenea numeroasă:

4. Cuvinte invariabile, caracterizate prin lipsa formelor flexionare (chiar dacă au afixe, acestea nu sînt gramaticale): infinitivul, gerunziul și multe adverbe.

Cuvintele parțiale (auxiliare) sînt clasificate aparte după considerente semasiologice. După cum arată V. V. Vinogradov, în schema lui V. K. Porjezinski nu-și găsesc loc adjectivele de formă scurtă și formele de trecut ale verbelor rusești (care se schimbă după gen dar nu se declină). Alt elev al lui Fortunatov, D. N. Ușakov, trece în categoria cuvintelor invariabile «adverbele cu gerunziile, particulele, infinitivul verbului, prepoziția, conjuncția, interjecția, substantivele invariabile și «verbul neconjugabil» (adică cuvîntul *нет*)³. Spre deosebire de ei, alt elev al lui Fortunatov, A. A. Șabmatov ajunge la concluzia că, pentru a deosebi părțile vorbirii, în afara temeiurilor morfolo-

¹ J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*. Paris, 1933, s. v. «discours».

² Vezi introducerea lui V. V. Vinogradov la cartea: «Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку (Учение о частях речи)», Москва, Учпедгиз, 1952, p. 9 și urm.

³ Д. Н. Ушаков, А. М. Смирнова и Н. Н. Щепетова, *Учебная книга по русскому языку. Указания для учителя*, 1929, p. 18 (citatul reprodus de noi după V. V. Vinogradov, op. cit.).

gice și sintactice « există și temeuri mai adânci pentru o astfel de deosebire — temeuri semasiologice »¹. La concluzii asemănătoare (pe altă cale însă) ajunge A. Potebnea. În opoziție cu concepția școlii lui Fortunatov, care pornea de la studierea formelor sonore ale cuvintelor, Potebnea consideră că « nu există formă a cărei prezență și ale cărei funcții să poată fi constatate altfel decât după sens, adică după legătura cu alte cuvinte și forme din vorbire și limbă »². Pentru Potebnea, între părțile vorbirii și părțile propoziției există un paralelism deplin. Punctul lui de vedere în privința căii de studiere a faptelor lingvistice (de la înțelesuri la forme) este, desigur, greșit. Înțelesurile faptelor de limbă nu pot fi constatate decât dacă se studiază realitatea materială a limbii, formele ei sonore. Altfel putem ajunge (ceea ce se întâmplă de altfel cu Potebnea) la afirmația că fiecare nou sens al unei forme e o nouă categorie gramaticală și fiecare sens suplimentar al cuvântului e un nou cuvânt. Subestimarea formelor sonore ale limbii l-a dus pe I. I. Meșcianinov la stabilirea « categoriilor noționale » (categorii semantice permanente care ar exista în toate limbile și s-ar exprima prin cele mai diferite procedee structurale). Teoria lui I. I. Meșcianinov îndemna nu la studiul structurii gramaticale specifice fiecărei limbi, ci la înghesuirea faptelor de limbă în tiparele acestor « categorii noționale » metafizice. Însă, după cum just arată prof. P. S. Kuznețov³, mariștii atribuiau lui Potebnea greșelile lor considerându-se elevi ai lui. Acesta, spre deosebire de ei, nu confunda conținutul general uman al gândirii cu realitatea nemijlocită a ei — limba — care e diferită de la un popor la altul. El arăta că sensurile abstracte din limbă sînt forme: « ...în speță, deosebirea dintre nume și verb trebuie să fie numai formală, adică trebuie să conștie nu în conținut ci în *modul de a-l reprezenta* » (subl. noastră, *Al. I.*)⁴.

Cele mai valoroase păreri ale lingviștilor ruși din perioada premarxistă au stat la baza teoriei academicianului V. V. Vinogradov despre părțile de vorbire în limba rusă, elaborată de el în lucrarea «Русский язык. Грамматическое учение о слове». În linii mari, această teorie a fost adoptată de marea majoritate a lingviștilor sovietici⁵.

¹ A. A. Шахматов, Синтаксис современного русского языка, Москва 1941, p. 427.

² A. Потенба, Из записок по русской грамматике, I—II, II издание, Харьков 1888, p. 29.

³ Vezi «Introducerea» lui la culegerea «Современный русский язык» (ciclu de lecții elaborate de catedra de limbă rusă de la Facultatea de filologie a Univ. «Lomonosov», publicat în 1952 sub redacția lui V. V. Vinogradov).

⁴ A. Потенба, из записок по русской грамматике, I—II, II издание, Харьков, 1888, p. 81.

⁵ Vezi articolul lui N. S. Pospelov «Части речи» în culegerea «Современный русский язык» citată mai sus. Singurul punct vulnerabil al acestei teorii e părerea lui V. V. Vinogradov despre pronume ca o categorie pe cale de dispariție (la care a renunțat ei însuși în ultimii ani).

Definițiile părților de vorbire din gramaticile românești mai vechi (de ex. Tikin, Philippide, Iordan) și chiar din « Gramatica limbii române » apărută anul acesta (care e net superioară în multe privințe tuturor celorlalte) nu sînt satisfăcătoare. Pentru epoca mai veche, situația e explicabilă. Azi însă, cînd lingviștii sovietici au obținut rezultate strălucite în clasificarea lexico-gramaticală a cuvintelor, noi nu ne mai putem mulțumi cu definițiile vechi. Subiectul acestui articol îl constituie și încercarea de a defini părțile de vorbire ale limbii române folosind rezultatele obținute în această direcție de lingvistica sovietică.

După cum diferitele categorii de materiale de construcție din care se face clădirea au anumite particularități în virtutea cărora ele pot juca un rol sau altul în construcția respectivă, tot așa fiecare parte de vorbire are anumite particularități, o anumită valoare în sine, în virtutea căreia poate îndeplini în propoziție și vorbire o funcțiune sau alta. Această valoare este trecută cu vederea de cei care clasifică cuvintele limbii numai după criteriile sintactice.

Cuvintele nu sînt substantive, adjective, verbe etc. datorită funcțiunii pe care o îndeplinesc în propoziție, ci dimpotrivă: tocmai datorită faptului că are o anumită valoare lexico-gramaticală cuvîntul poate căpăta un rol sau altul în propoziție.

Din punct de vedere semantic cuvintele se împart în trei mari clase:

Cuvinte care desemnează fapte din realitate (om, umbrelă, lungime, roșu, regional, doi, repede, eu, cineva, a lucra, a reprezenta etc.).

Cuvinte care exprimă nemijlocit fapte din realitate (ah! of! ura! etc.).

Cuvinte care ajută la închegarea vorbirii (fără a avea sensuri lexicale independente, « fără sens » în afara propoziției: articole, verbe auxiliare, prepoziții, conjuncții, copule, cuvinte modale etc.).

Procedează just « Gramatica limbii române » cînd clasifică cuvintele mai întîi din acest punct de vedere. Se impune însă o observație: în virtutea tradiției, autorii lasă în clasa adverbilor o serie de cuvinte care, spre deosebire de adverbe, nu desemnează fapte din realitate: *da*, *desigur*, *firește*, *chipurile*, *nu*² etc. Din punct de vedere semantic ele se apropie mai mult de cuvintele-unelte gramaticale. Aceste cuvinte arată *modalitatea*, « sfera aprecierilor și punctelor de vedere ale subiectului (vorbitor, Al. I.) asupra realității și asupra procedeeilor exprimării ei în cuvinte »³, jucînd un rol asemănător cu acela al categoriei modului la verbe. Ele se deosebesc de cuvintele-unelte gramaticale

¹ Nu înseamnă că funcțiunea sintactică nu joacă nici un rol în clasificare. Mai mult în cazul cuvintelor-unelte gramaticale (ale căror sensuri lexicale și gramaticale coincid) funcțiunea sintactică devine principalul criteriu de clasificare.

² Avem în vedere nu particula gramaticală *nu* cu care se creează forma negativă a verbelor, ci cuvîntul modal *nu*. În: *Nu, asta nu o pot admite*, primul *nu* este modal, iar al doilea particula gramaticală.

³ В. В. Виноградов, Русский язык. Грамматическое учение о слове р. 30.

prin faptul că servesc nu gramatica (morfologia și sintaxa), ci vorbirea în general. Acad. V. V. Vinogradov trece aceste cuvinte într-o rubrică specială și ajunge (în lucrarea amintită) la următoarea clasificare « semantic-structurală » a materialului lexical:

- I. Părțile de vorbire (cuvintele care desemnează realitatea)
- II. Particulele vorbirii (cuvintele-unelte gramaticale)
- III. Cuvintele modale
- IV. Interjecțiile.

În cadrul ultimelor se pot delimita ușor două grupe: interjecții care exprimă sentimente ale vorbitorului și onomatopeice. Cuvintele-morfeme pot fi morfologice (articol, verbe auxiliare, diferite alte particule morfologice) și sintactice (prepoziții, verb copulativ, conjuncții).

Rămân acum de clasificat cuvintele care desemnează realitatea (în clasificarea acad. V. V. Vinogradov numai acestea sînt numite « părți de vorbire »).

Din punct de vedere semantic acestea mai pot fi împărțite în pronume (care nu denumesc, ci numai indică prin referire la condițiile concrete în care are loc actul vorbirii) și cuvinte care denumesc. Dar în cadrul fiecăreia din aceste clase există subdiviziuni care nu mai pot fi definite numai semantic. Cu aceasta ajungem la ultima și cea mai delicată parte a problemei.

În primul rînd trebuie să subliniem faptul că părțile de vorbire (în sensul larg al cuvîntului) nu sînt categorii situate în același plan. De aceea, vorbind despre criteriile de clasificare a cuvintelor în părți de vorbire, vom avea în vedere numai cuvintele care desemnează fapte din realitate (cuvintele care rămîn dacă excludem interjecțiile, cuvintele-unelte gramaticale și cuvintele modale).

Părțile vorbirii sînt clase lexico-gramaticale de cuvinte. Cuvintele care alcătuiesc o parte de vorbire sînt unite prin următoarele caracteristici:

1. Exprimă același sens general lexico-gramatical, prezentîndu-l în anumite categorii gramaticale.
2. Au aceleași trăsături formale (adică aceleași particularități de flexiune și derivare).
3. Au aceleași funcțiune sintactică (sau aceleași funcțiuni sintactice).

Definind părțile vorbirii, lingviștii sovietici nu omit niciodată criteriul pe care ei îl numesc « sens general semantic-gramatical »¹, « sens lexico-gramatical »², « sens abstract »³, « sens de bază »⁴ etc., care e specific unei

¹ В. А. Аврорин, Р. А. Будагов, Ю. Д. Дешериев, Б. А. Серебрянников, Е. И. Убрятова, Н. Ю. Шведова «Вопросы Составления описательных грамматик» în «Вопросы Языкознания» 4, 1953, p. 13.

² Н. С. Поспелов, Части речи în culegereя «Современный русский язык» p. 36.

³ В. А. Аврорин, Р. А. Будагов... op. cit.

⁴ Академия Наук СССР, Грамматика русского языка, часть I, Фонетика и морфология, Москва, 1952, p. 20.

anumite clase lexico-gramaticale și nu se confundă cu sensul gramatical (specific categoriei gramaticale propriu-zise).

Vom încerca să explicăm termenii *sens lexico-gramatical*, *clasă* sau *categorie lexico-gramaticală*, *sens gramatical* și *categorie gramaticală (propriu-zisă)*.

La noi se cunoaște deosebirea existentă între abstracția lexicală și cea gramaticală, dar nu se vede și legătura dintre ele, nu se știe că: « Gramatica are de-a face cu două feluri de abstracții: pe de o parte avem abstracția de la relațiile concrete dintre obiectele și fenomenele lumii obiective. Așa e abstracția care stă la baza unor categorii gramaticale cum ar fi categoria cazului, persoanei, timpului și aspectului verbal etc. Pe de altă parte gramatica are de-a face cu abstracția bazată pe generalizarea sensurilor lexicale ale cuvintelor caracterizate prin categorii și forme specifice. Tocmai acest fel de abstracție apropie într-o oarecare măsură gramatica de lexic »¹.

Primul fel de abstracție e specific categoriilor gramaticale propriu-zise și cuprinde sensurile gramaticale propriu-zise. Al doilea fel de abstracție e specific categoriilor (sau claselor) lexico-gramaticale și cuprinde sensurile lexico-gramaticale.

Pentru a fi mai clară deosebirea, vom da un exemplu. Genul la adjectiv este o categorie gramaticală propriu-zisă (pentru că nu avem o clasă de adjective masculine care s-ar opune altora feminine ori neutre; fiecare adjectiv poate avea și formă de masculin și formă de feminin). Sensul gramatical propriu-zis nu e legat de sensul lexical al cuvântului respectiv. Caracteristica denumită de adjectivul *scump*, de pildă, n-are nici o legătură cu sensul de feminin al formei *scumpă* sau cu sensul de masculin al formei *scump*. Dimpotrivă, sensurile lexico-gramaticale apar tocmai pe baza sensurilor lexicale ale cuvintelor generalizând ceea ce le este comun. Sensurile lexico-gramaticale sînt direct legate de sensurile lexicale, concrete și, prin acestea, de realitatea oglindită. Acest lucru se poate observa dacă se cercetează natura genului la substantive²: multe substantive masculine denumesc ființe de sex bărbătesc sau obiecte și ființe pe care vorbitorii și le reprezentau ca atare în perioada cînd a apărut și s-a dezvoltat categoria genului. Că există o anumită reprezentare « masculină » sau « feminină » care se leagă în conștiința vorbitorilor chiar și de obiectele neînsuflețite (și deci fără sex) desemnate de substantive masculine ori feminine, ne vorbește folclorul. În nunta din « Călin » avem *nun* pe *mîndrul soare* și *nună* pe *mîndra lună*³. Versiunea rusească a « Luceafărului »⁴ lasă netradus acest cuvînt (*мучафёр*) pentru că rusescul *вечерняя*

¹ В. А. Аврорин, Р. А. Будагов... op. cit. p. 8.

² Genul la substantive și pronume substantivale este o categorie lexico-gramaticală spre deosebire de genul cuvintelor care « se acordă în gen ».

³ Cf. versurile din Miorița: *Soarele și luna Mi-au ținut cîmîna*.

⁴ Михаил Эминеску, Стихи, перевод с румынского, Государственное издательство художественной литературы, Москва, 1950.

звезда e feminin. Tot lexico-gramaticale sînt categoriile: *substantive comune* și *proprie*, *însuflețite* și *neînsuflețite* (în rusă), *raționale* și *neraționale* (în unele limbi caucaziene), *verbe transitive* și *intransitive*, *adjective calitative* și *de relație* etc.

Spre deosebire de categoriile lexico-gramaticale obișnuite, părțile vorbirii sînt categorii lexico-gramaticale *fundamentale* ale limbii: părților de vorbire le sînt subordonate toate celelalte categorii lexico-gramaticale.

Sensul general care unește toate cuvintele cuprinse într-o anumită parte de vorbire (sensul fundamental lexico-gramatical) este «modul de reflectare a realității»¹. Același fenomen din realitate poate fi desemnat în chip diferit (de către cuvinte făcînd parte din diferite părți de vorbire). Dacă am căzut de acord asupra acestui lucru, problema definirii sensului general lexico-gramatical al diverselor părți de vorbire este pe jumătate rezolvată.

Vom începe cu substantivul. Definiția substantivului din recenta gramatică a limbii romîne («substantivul este partea de vorbire cu care denumim ființe, lucruri, acțiuni, stări, însușiri, relații cuprinse în gramatică sub numele de obiecte»²), deși nu e greșită (ea încearcă să reproducă definițiile sovietice: «cuprinse în gramatică sub numele de obiecte»), poate da naștere la confuzii. S-ar putea înțelege că e vorba de anumite ființe, lucruri, acțiuni, stări etc. care spre deosebire de altele ar fi cunoscute sub numele de «obiecte». În realitate e vorba de orice ființe, lucruri, acțiuni, însușiri etc. care sînt numite în calitate de obiecte ale gîndirii. Cuvintele *fuge* și *fugă*, de pildă, denumesc același fenomen. Deosebirea dintre aceste două cuvinte constă numai în felul de a denumi fenomenul respectiv: primul îl denumește în funcție de un obiect al gîndirii, iar al doilea îl prezintă aparte, ca obiect al gîndirii. Am spus mai înainte că sensul lexico-gramatical al părții de vorbire este prezentat în categorii gramaticale specifice. Acest lucru trebuie subliniat în mod deosebit. Dacă n-ar exista aceste indicii obiective ale sensului lexico-gramatical, clasificarea s-ar transforma într-o schemă subiectivă, arbitrară. Vom da un exemplu: «Gramatica limbii romîne» consideră că în *Neculuță a fost un muncitor-poet* «cuvîntul poet, substantiv, capătă valoare de adjectiv»³. Aici, prin «valoare de adjectiv» se înțelege «funcție de atribut». Specificul gramatical al adjectivului constă în faptul că el primește (de la substantivul a cărui însușire o denumește) formele de gen, număr și caz. Exemplele în care apozitiile similare au alt gen decît substantivele determinate (*femeie-deputat*, *oraș-reședință* etc.) ne ajută să constatăm că *poet* în propoziția respectivă rămîne substantiv. Apozitiile care apar în același gen cu substantivele determinate (*împărat-poet*,

¹ В. В. Виноградов, Русский язык. Грамматическое учение о слове, р. 38 — 39.

² Academia R.P.R., Gramatica limbii romîne, vol. I, București 1954, p. 123.

³ Ibidem, p. 37.

fotoliu-pat, limbă-bază etc.) nu sînt acordate în gen cu substantivele respective, ci au — întîmplător — același gen.

Adjectivele și verbele denumesc fenomenele din realitate nu ca obiecte ale gîndirii, ci ca atribute ale obiectelor gîndirii. Asemănarea dintre sensurile lexico-gramaticale adjectival și verbal (reflectată în particularitatea gramaticală a adjectivelor și verbelor de a se acorda cu substantivele) se reduce la această trăsătură. Pentru a vedea deosebirea dintre aceste două părți de vorbire e bine să comparăm exemple asemănătoare din punct de vedere semantic. Fie exemplele: *Soarele e luminos* și *soarele luminează*. Prin cuvîntul *luminos* însușirea soarelui de a lumina e prezentată ca o *caracteristică*¹ a soarelui, ca un atribut «în general», «atemporal» (nu în sensul că ar fi situat în afara timpului, ci în acela că nu e raportat la timp). Prin cuvîntul *luminează* aceeași însușire a soarelui e prezentată ca un *proces*, ca un atribut care *are loc, se petrece* în timp. Sensul lexico-gramatical de *proces* e prezentat în categorii gramaticale specifice (timp, mod etc.). Sensul lexico-gramatical al adverbului constă de asemenea într-un fel specific de a prezenta fenomenele din realitate denumite ca o *caracteristică a unei caracteristici* sau ca o *caracteristică a unui proces*.

În sfîrșit, cîteva cuvinte despre pronume. Din «Gramatica limbii romîne» rezultă că pronumele sînt numai substantivele: «Pronumele este partea vorbirii care ține locul unui substantiv (nume de ființă, lucru, acțiune)»². Confuzia trebuie pusă în legătură cu diversele sensuri pe care le are, la diferiți lingviști, cuvîntul «nume». În antichitate, «nume» erau și adverbele și participiile. Al. Philippide (în lucrarea citată) include în clasa numelor și verbul. Dar chiar în aceeași lucrare cuvîntul *nume* poate avea sensuri diferite: «Numele (substantivul și adjectivul) are anumite categorii formale...» și, în alt loc, «Adjectivul determină numele; el exprimă însușiri ale lucrurilor sau ființelor»³.

Pronumele *substantival* desemnează — nu prin denumire, ci doar indicînd — fenomenele în calitate de obiecte ale gîndirii: *eu, el* etc.

Pronumele *adjectival* desemnează (tot prin indicare!) fenomenele în calitate de caracteristici ale obiectelor: (*al*) *meu, acest(a)* etc.⁴. Pronumele (*al*) *meu* mă desemnează pe mine nu ca obiect al gîndirii, ci mă prezintă ca o *caracteristică* a unui obiect.

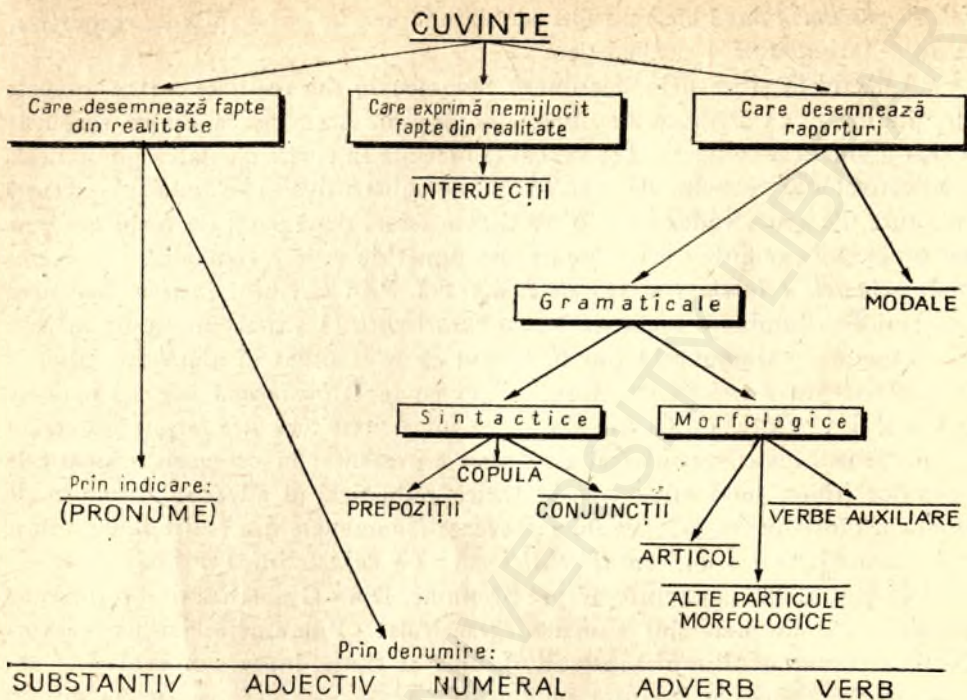
Există și pronume numerale (care desemnează — nedenumind-o — ideea numerică): *atîți(a)*. Din «context» noi știm totdeauna dacă e vorba de

¹ Traducem termenul rusesc «признак». Tot traduse din rusește sînt *caracteristică a unei caracteristici, a unui proces* («признак признака, процесса»).

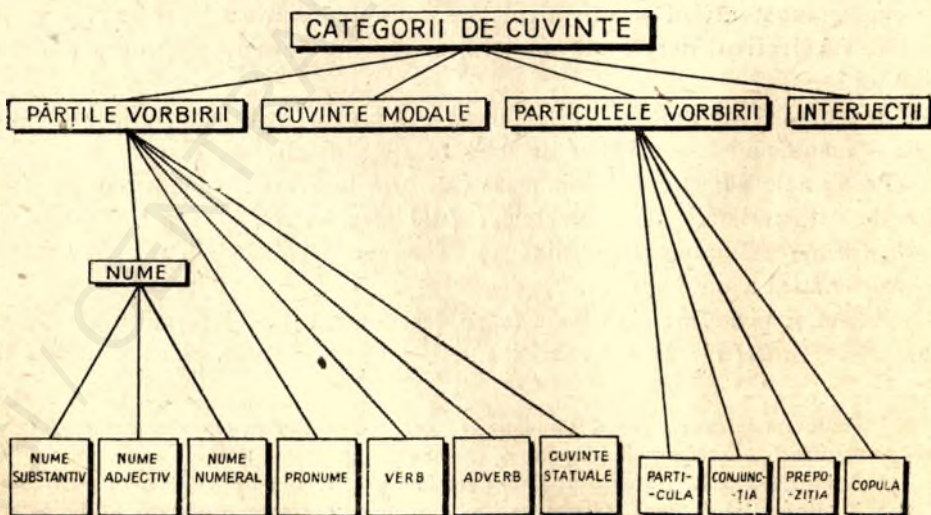
² Academia R.P.R., Gramatica limbii romîne, vol. I, București 1954, p. 191.

³ Al. Rosetti și J. Byck, Gramatica limbii romîne, București 1945, ed. a II-a.

⁴ Nu negăm posibilitatea ca unele pronume adjectivale (în mod obișnuit) să fie uneori substantivele. Am vorbit despre acest lucru la început, în ceea ce privește posesivul. Cf. și *fiecare* (ca pronume adjectival se aseamănă cu *oricare*, iar ca pronume substantival cu *oricine*).

Schia 1

Schia a 2-a

trei sau *cinci*, de *mulți* sau *puțini*. Înrudite cu pronumele sînt și adverbele pronominale de tipul *aici*, *acum*, care nu denumesc locul și timpul avut în vedere, ci îl indică.

Raportul dintre părțile vorbirii (în sensul larg al cuvîntului) în limba romîină ar putea fi redat prin schema nr. 1.

În figura din schema nr. 2 dăm schița lui N. S. Pospelov care (în lucrarea citată) reproduce, cu ușoare modificări, pe aceea a acad. V. V. Vinogradov.